

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در جامعه عشایری (مطالعه موردی: شهرستان چرداول، استان ایلام)

سیدامیرمحمد علوی زاده^۱
فرشید الفتی^۲

چکیده

جامعه عشایری بخشی از جمعیت فعال و تلاشگر کشورمان است که با تولید مواد اولیه و خام و ایفای نقش قابل توجه در تصمیمات سیاسی کشور و حراست از مرزها، در دهه‌های گذشته، مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان قرار گرفته است؛ با وجود این، در سال‌های اخیر به واسطه افزایش مشکلات متعدد برای این قشر، درصد جمعیت آنها به صورت روزافزونی کاهش یافته است؛ از این رو، بررسی مسائل اجتماعی مربوط به آنها از جمله بررسی و تحلیل سرمایه اجتماعی در راستای کاهش این مشکلات از مهمترین اقداماتی است که مورد توجه محققان قرار گرفت. هدف از پژوهش توصیفی - تحلیلی حاضر، بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در جامعه عشایری بود که به صورت موردی در میان عشایر شهرستان چرداول از توابع استان ایلام انجام گرفت. با توجه به نبود اطلاعات دقیق در مورد تعداد خانوارهای عشایر شهرستان چرداول، ۱۲۰ نفر از آنها به عنوان نمونه آماری در نظر گرفته شد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده نیز از نرم‌افزار SPSS استفاده گردید. نتایج این پژوهش نشان داد که میانگین سه شاخص اصلی سرمایه اجتماعی (مشارکت، اعتماد و انسجام) در میان عشایر شهرستان چرداول، به ترتیب با مقادیر ۳/۷۴، ۳/۷۳ و ۳/۸۱ در سطح ۹۹ درصد اطمینان از میانگین مبنا (عدد ۳) بیشتر و بالاتر از حد متوسط است. در خصوص وضعیت کلی سرمایه اجتماعی نیز نتایج نشان داد که میانگین سرمایه اجتماعی، ۳/۷۶ بوده و در سطح ۹۹ درصد اطمینان، بالاتر از میانگین مبنا قرار گرفته است. بررسی عوامل مرتبط با سرمایه اجتماعی جامعه عشایری مورد مطالعه هم نشان داد که در میان متغیرهای مورد بررسی، سه متغیر «دسترسی به وسایل ضروری»، «دسترسی به خدمات» و «فاصله تا مراکز ضروری»، دارای رابطه معناداری با سرمایه اجتماعی بوده‌اند که ضریب همبستگی آنها به ترتیب، ۰/۲۸۷، ۰/۴۸۱ و ۰/۳۹۸ - می‌باشد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، جامعه عشایری، چرداول، ایلام.

مقدمه و طرح مسئله

توسعه پایدار، فرایندی چندبعدی است که تغییرات مؤثر بر نظام‌های اجتماعی را شامل می‌شود و رشد اقتصادی، بهبود شرایط اجتماعی و حفاظت از ارزش‌های طبیعی از ویژگی‌های مهم آن است که بایستی از طریق استفاده پایدار و مشارکتی از منابع محلی به وجود آید (پوگلیس^۱، ۲۰۰۱: ۱۱۳). «امروزه، تحول به سوی یک سطح پایدار از توسعه، اغلب حاصل روابط دینامیکی پیچیده بین موضوعات محیطی، اجتماعی و اقتصادی است» (کرلا و تائو^۲، ۲۰۱۰: ۲۷۹). یکی از ابعاد جدید توسعه، سرمایه اجتماعی است که در کنار دو عامل منابع محیطی و منابع اقتصادی، رکن سوم دستیابی به توسعه را تشکیل داده (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲) و خمیرمایه اصلی توسعه (بولن و اونیکس^۳، ۱۹۹۹: ۱۸) و عاملی بسیار تأثیرگذار بر روند آن بوده است (استرن و آدامز^۴، ۲۰۱۰: ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲)؛ همچنین می‌توان گفت از اجزای اصلی ثروت ملت‌ها و توسعه پایدار (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰: ۱۳) و کلید استقرار جامعه مدنی به شمار می‌آید و فقدان آن، مانعی اساسی بر تأسیس و استقرار آن است (حاجی‌پور، ۱۳۸۵: ۴۳ و ۴۴). «در صورت تقویت این سرمایه و بهینه نمودن آن، می‌توان شاهد توسعه نواحی مختلف جغرافیایی در ابعاد مختلف، به‌ویژه در بعد اقتصادی آن بود» (میری و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۰)؛ به طور کلی، سرمایه اجتماعی با نقش کلیدی‌ای که در مباحث اقتصادی، به‌ویژه در زمینه فعالیت‌های مشارکتی و گروهی دارد، می‌تواند به عنوان یکی از مهمترین راهکارهای توسعه اقتصاد خانوارها مطرح باشد؛ از این رو، این موضوع، یک اصل اساسی برای نیل به توسعه پایدار به حساب می‌آید و حکومت‌ها و دولت‌مردانی موفق قلمداد می‌شوند که بتوانند با اتخاذ سیاست‌های لازم و ارائه راهکارهای مناسب در ارتباط با جامعه، به تولید و توسعه سرمایه اجتماعی بیشتری نائل شوند.

«انسان در طول تاریخ، سه نظام اجتماعی با شرایط اقتصادی، فرهنگی و سیاسی گوناگون را تجربه کرده و به سبب توانایی‌های محدود نظام قبلی در رفع نیازها و ارضای خواسته‌های بشر، نظام اجتماعی جدیدی پا گرفته

1. Pugliese
2. Cirella and Tao
3. Bullen and Onyx
4. Stern and Adams

است. زندگی عشایری و شیوه کوچ‌نشینی به عنوان اولین نظام اجتماعی جامعه بشری، در حال حاضر نیز نقش بسزایی در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور دارد (سنایی مقدم و محمدی یگانه، ۱۳۹۶: ۳۴۰). اهمیت این شیوه از زندگی در کشوری همچون ایران قابل توجه و تأمل است؛ چنانکه در بیان وجهی از اهمیت آن، می‌توان به نقش زندگی عشایری در اقتصاد ملی اشاره کرد که طی ادوار مختلف، از گذشته تا کنون، نقش بسزایی را در تأمین مواد اولیه و خام مورد نیاز جامعه، به‌ویژه در زمینه تولیدات و محصولات دامی، صنایع دستی، حراست از مرزها و ... بر عهده داشته است (شکور و همکاران، ۱۳۹۲: ۲). عشایر و کوچ‌نشینان شهرستان چرداول از توابع استان ایلام نیز در تولید مواد اولیه، به‌ویژه محصولات دامی (دام سبک؛ اغلب گوسفند و بز) و صنایع دستی نقش قابل توجهی را در اقتصاد استان ایلام داشته‌اند. لازم به ذکر است که در نتایج آخرین سرشماری عشایر کشور در سال ۱۳۸۷، تعداد عشایر شهرستان‌های چرداول و شیروان و آمار و اطلاعات آنها با هم ارائه گردیده و تعداد عشایر این دو شهرستان، ۹۶۹ خانوار و ۶ هزار و ۱۰۴ نفر گزارش شده (سرشماری اقتصادی عشایر کوچنده استان ایلام، ۱۳۸۷) و با توجه به تفکیک این دو شهرستان از یکدیگر در سال ۱۳۹۲، آمار جداگانه‌ای برای آنها ارائه نگردیده است.

یافته‌های متعدد تجربی، اهمیت سرمایه اجتماعی را در ارتقای سطح توسعه جوامع نشان می‌دهند؛ به عنوان مثال می‌توان به مطالعه کریستوفر در این زمینه اشاره کرد. او اختلاف بین مناطق و کشورها را در سطح توسعه اجتماعی و اقتصادی، ناشی از اختلاف آنها در ذخیره موجود سرمایه اجتماعی دانسته است. مناطق یا کشورهایی که ذخیره نسبتاً بالایی از سرمایه اجتماعی (بر حسب اعتماد تعمیم‌یافته و تعهد مدنی) دارند در مقایسه با جوامعی که اعتماد و تعهد مدنی پایینی دارند، به سطوح بالاتری از رشد دست یافته‌اند (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۱۰)؛ لذا بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی و شاخص‌ها و عوامل مرتبط با آن، با توجه به اهمیت آن در توسعه عشایر تلاشگر کشورمان، از الزامات است و می‌تواند ضمن شناساندن وضعیت موجود آن در میان عشایر شهرستان، بستر برنامه‌ریزی‌های آتی در خصوص تقویت این نوع از سرمایه را در میان آنها فراهم آورد؛ از این رو، سؤال‌های اصلی پژوهش حاضر، عبارتند از:

- وضعیت شاخص‌های اصلی تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی در میان

- عشایر شهرستان چرداول به چه صورتی است؟
 - وضعیت کلی سرمایه اجتماعی در میان عشایر شهرستان چرداول به چه صورتی است؟
 - عوامل مرتبط با سرمایه اجتماعی در میان عشایر شهرستان چرداول کدامند؟

مبانی نظری پژوهش

عشایر به جماعتی از مردم اطلاق می‌گردد که دارای سازمان اجتماعی مبتنی بر گروه‌های خویشاوندی هستند و افراد آن، ضمن احساس تعلق به این سازمان، عموماً جایگاه خویش را نیز در آن می‌دانند؛ همچنین به جماعتی گفته می‌شود که معیشت آنان مبتنی بر دامداری سنتی باشد و به منظور تعلیف دام و تأمین معاش، بین بیلاق و قشلاق، حرکت منظم فصلی داشته باشند و اغلب از سیاه‌چادر، آلاچیق و انواع سرپناه قابل حمل در تمام یا بخشی از سال استفاده کنند. عشایر سه ویژگی دارند: ساخت اجتماعی و قبیله‌ای، اتکای معاش به دامداری، شیوه زندگی مبتنی بر کوچ (سنایی مقدم و محمدی یگانه، ۱۳۹۶: ۳۴۲).

بررسی متون و ادبیات مرتبط با توسعه نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی، دایره وسیعی از تعاریف و مفاهیمی چندسطحی و چندبعدی دارد که محققان مختلف به جنبه‌هایی از آن و گاهی با تعابیر مخصوصی به آن اشاره کرده‌اند. از نظر کلمن^۱ (۲۰۰۲: ۱۱۰)، «سرمایه اجتماعی، بر دارایی‌های جمعی‌ای دلالت دارد که کنش جمعی را تسهیل می‌کند و افراد را در دستیابی به اهداف خود یاری می‌نماید». پاتنام^۲ (۱۹۹۳: ۹) نیز آن را مجموعه‌ای از ویژگی‌های خاص سازمان اجتماعی، همانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که کارایی سازمان را از طریق تسهیل کنش‌های هماهنگ، ارتقا می‌بخشد. از نظر اونیکس و بولن^۳ (۲۰۰۰: ۲۴) هم «سرمایه اجتماعی، یک مفهوم لغزنده (بی‌ثبات) اما مهم است؛ لغزنده (بی‌ثبات) است به دلیل آنکه ضعیف تعریف شده و مهم است چون ماده اولیه (خام) جامعه مدنی را تشکیل می‌دهد. سرمایه اجتماعی بر ارتباطات

1. Coleman
2. Putnam
3. Onyx and Bullen

پیوسته و متراکم بین افراد و گروه‌ها دلالت دارد». بوردیو^۱ (۱۹۸۶: ۱۵) آن را مجموعه‌ای از منابع بالفعل یا بالقوه می‌داند که از روابط متقابل نهادینه‌شده بین افراد، به صورت شبکه‌ای، ناشی می‌شود و موجب برخورداری کلیه اعضای جامعه از سرمایه جمعی و خلق اعتبار برای آنان می‌گردد. از نظر فوکویاما^۲ (۲۰۰۲: ۲۶)، «سرمایه اجتماعی، مفهومی است که افراد را وامی‌دارد به منظور دفاع از علایق و خواسته‌های خود و به منظور پشتیبانی از نیازهای جمعی، در کنار یکدیگر جمع شوند، حکومت تشکیل دهند و مناسبات اجتماعی خود را تقویت کنند». «مفهوم سرمایه اجتماعی با سه عنصر یا شاخص اصلی شناخته می‌شود که در گرایش‌ها و تمایلات رفتاری به اعتماد و تمایل به کار گروهی و در بعد الگوی ساختاری به انجمن‌پذیری و مشارکت اشاره می‌کنند» (اف و فاجس^۳، ۲۰۰۲: ۱۸۹)؛ به عبارتی دیگر، «سه مؤلفه اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی که در یک رابطه متعامل قرار گرفته و هر کدام تقویت‌کننده دیگری هستند، از مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند (توکلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۴).

اعتماد اجتماعی

«از نظر پاتنام، اعتماد به دو نوع شخصی و اجتماعی (اعتماد تعمیم‌یافته) تقسیم می‌شود که نوع دوم برای جامعه سودمندتر است؛ چراکه شعاع بیشتری دارد و موجب همکاری گسترده‌تر در سطح جامعه می‌شود» (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۱۶). «از نظر فوکویاما هم اعتماد حاکم بر روابط اعضای خانواده یا قوم و قبیله که بیشتر از نوع اعتماد شخصی است، لزوماً به روابط افراد در جامعه سرایت نمی‌کند. در اینجا اعتماد تعمیم‌یافته مهم است و منظور از آن، اعتماد به افراد ناشناس است» (رحمانی و امیری، ۱۳۸۶: ۲۸).

انسجام اجتماعی

«امیل دورکیم از اولین جامعه‌شناسانی است که مفهوم انسجام و همبستگی اجتماعی را مورد مطالعه قرار داد و وجود آن را برای هر جامعه‌ای لازم دانست.

1. Bourdieu
2. Fukuyama
3. Offe and Fuchs

از نظر وی، انسجام وقتی رخ می دهد که عواطف افراد به وسیله نمادهای فرهنگی، تنظیم و افراد متصل به جماعت، اجتماعی گردند و کنش ها، تنظیم شوند و به وسیله هنجارها هماهنگ گردند (توکلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۵). او همچنین، انسجام اجتماعی را مؤلفه اصلی عمل و رفتار اجتماعی می داند (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۰: ۱۷۶). انسجام اجتماعی بر توافق جمعی میان یک جامعه دلالت دارد و در کل، ناظر بر میزان و الگوی رابطه متقابل بین کنشگران، گروه ها و خرده فرهنگ های تمایز یافته است. انسجام اجتماعی را می توان در قالب شاخص هایی چون: گرایش روستاییان نسبت به یکدیگر، شرکت در مناسک جمعی، مثل اعیاد و مراسم ملی- مذهبی، میزان تعامل و ارتباط متقابل اجتماعی، میزان نزاع های جمعی و طایفه ای و اختلافات سیاسی میان روستاییان بررسی نمود (همان: ۱۸۹ و ۱۹۹؛ چلبی، ۱۳۷۲: ۲۲؛ شادی طلب و حجتی کرمانی، ۱۳۸۷: ۴۴).

مشارکت اجتماعی

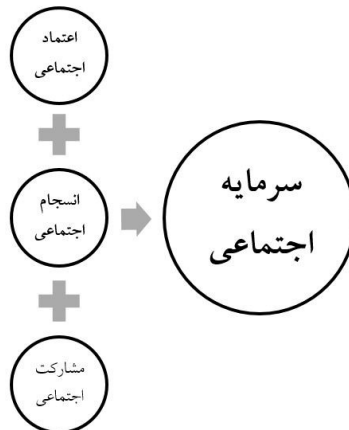
مشارکت، عبارت است از فرایندی مستمر و باثبات به منظور تعریف و تحلیل مسائل، تنظیم و طرح راه حل ها و تحرک منابع و بکارگیری آنها در همه سطوح از نیازهای توسعه، تا کنشگران بتوانند بر فرایندهایی که زندگی آنها را متأثر می کند، نظارت و کنترل داشته و همه مردان و زنان در فرایند تصمیم گیری (پریس و همکاران^۴، ۲۰۱۱: ۸۵)، به صورت مستقیم یا از طریق نهادهای مشروعی که تمایلات و علایق آنها را بیان می کنند، نقش داشته باشند (ساداشیوا^۵، ۲۰۰۸: ۸). «مشارکت، یکی از اشکال ضروری سرمایه اجتماعی است که هرچه در جامعه ای متراکم تر باشد، احتمال بیشتری وجود دارد که افراد بتوانند در جهت منافع متقابل همکاری نمایند» (قدرتی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۳). مشارکت در توسعه پایدار روستایی از طریق ایجاد تشکل های محلی، یکی از اندیشه های کارساز برای توسعه به شمار می رود (لوو^۶، ۱۹۹۹: ۱۴) و وجه اساسی و در عین حال، گم شده توسعه پایدار در روستاهاست (گلشیری اصفهانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۴۸)؛ به طور کلی، می توان مشارکت اجتماعی

4. Peris et al
5. Sadashiva
6. Lowe

را با استفاده از معرف‌های تعلق سازمانی (عضویت و موقعیت مشارکتی)، مشارکت در اجرا (همکاری با نهادها در اجرای برنامه‌ها و کمک‌های مالی به آنها) و مشارکت در تصمیم‌گیری (شرکت و حضور در جلسات و ارائه پیشنهاد و نظر)؛ همچنین وجود نهادهایی چون: انجمن‌ها، گروه‌ها و سازمان‌های محلی و غیردولتی مورد بررسی قرار داد (شادی‌طلب و حاجتی کرمانی، ۱۳۸۷: ۴۴؛ ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۲۹۳؛ توکلی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۵).

با توجه به مطالب مذکور می‌توان انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی را به عنوان سه شاخص اصلی تشکیل‌دهنده سرمایه اجتماعی در نظر گرفت (شکل شماره ۱).

شکل شماره (۱). مدل مفهومی پژوهش در ارتباط با شاخص‌های اصلی سرمایه اجتماعی

پیشینه پژوهش

مرور کلی مطالعات مرتبط با سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که در کشورمان، مطالعات اندکی در ارتباط با سرمایه اجتماعی عشایر انجام گرفته و اغلب مطالعات صورت گرفته توسط محققان و سازمان‌ها نیز در مورد جوامع شهری و روستایی بوده است. در ادامه با توجه به تشابه نسبی وضعیت روستاهای کشور با جامعه عشایر، به اختصار به نتایج چند پژوهش مرتبط با موضوع مورد مطالعه اشاره می‌شود.

نتایج پژوهش ازکیا و غفاری (۱۳۸۰)، با هدف بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی سازمان‌یافته روستاییان در نواحی روستایی

کاشان، نشان داد که در سطح اطمینان ۹۹ درصد، رابطه معناداری بین مؤلفه‌های انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی سازمان یافته وجود دارد.

شادی طلب و حجتی کرمانی (۱۳۸۷) نیز در مطالعه‌ای که با هدف بررسی رابطه فقر و سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که گرچه رابطه معکوس میان فقر و مؤلفه‌های سه‌گانه سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت) تأیید شده است؛ اما نتایج رگرسیون چندمتغیره، مؤید وجود رابطه معنادار بین متغیر «مشارکت در تصمیم‌گیری» از مقیاس مشارکت اجتماعی و «نزاع در میان روستاییان» از مقیاس انسجام اجتماعی و پدیده فقر است.

گلشیری اصفهانی و همکاران (۱۳۸۸)، در مطالعه‌ای، تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان بخش گندمان شهرستان بروجن را بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که به لحاظ آماری، بین انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی روستاییان، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

کیانی و میرزاپور (۱۳۸۸)، در پژوهشی، افتراق فضایی - مکانی شهری و روستایی را در ابعاد سرمایه اجتماعی در شهرستان خرم‌آباد بررسی کردند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که میان شهر و روستا از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت‌هایی وجود دارد؛ چنانکه از نظر مؤلفه‌های اعتماد عمومی و مشارکت رسمی و غیررسمی، وضعیت روستاییان شهرستان نسبت به شهرنشینان بهتر بوده است.

یافته‌های پژوهش نوابخش و همکاران (۱۳۸۸) که با هدف تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی میان روستاییان استان ایلام انجام شده بود، نشان داد که متغیرهای تقدیرگرایی و قوم‌گرایی، تأثیر معنادار مثبت و تعداد اعضای خانواده، تأثیر معنادار منفی بر میزان انسجام اجتماعی داشته‌اند و میزان انسجام اجتماعی روستاییان برحسب افراد متأهل و مجرد، نوع کشت (آبی و دیم) و قومیت تفاوت داشت.

رحمانی و نجفی (۱۳۹۰) در پژوهشی، همبستگی میان سرمایه اجتماعی و رفاه تولیدکنندگان روستایی و عشایری در استان فارس را مورد بررسی قرار دادند. آنان برای بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی از متغیرهای محدودی چون: تعداد عضویت در تشکلهای (تشکل‌هایی مانند طرح‌های مرتع‌داری، تعاونی‌های روستایی یا عشایری، تعاونی‌های تولید کشاورزی و ...) و ارزیابی سطح مشارکت آنها در مدیریت این تشکلهای استفاده کردند. نتایج پژوهش

آنان نشان داد که وضعیت سرمایه اجتماعی اکثر عشایر مورد مطالعه (حدود ۷۰ درصد) در وضعیت مناسبی قرار دارد.

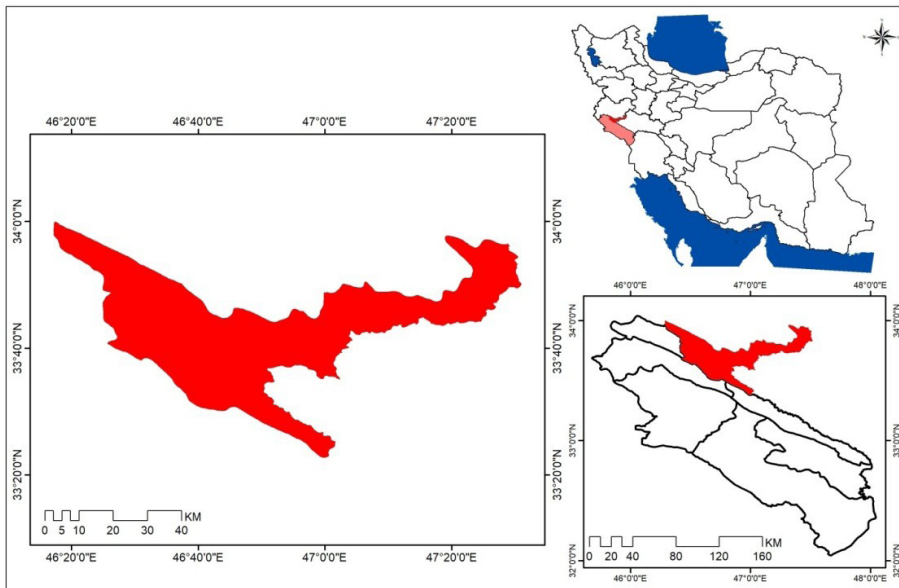
ریاحی و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهشی به بررسی و ارزیابی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در بین روستاییان منطقه اورامانات واقع در استان کرمانشاه پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که میانگین سرمایه اجتماعی روستاییان مورد مطالعه، بالاتر از متوسط (۳/۹) بوده است و شش متغیر مستقل (سن، سطح اراضی، رضایت کلی از زندگی، درصد درآمد از شغل اصلی و شغل راننده)، ۵۵/۹ درصد از واریانس تغییرات متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. سنایی مقدم و محمدی یگانه (۱۳۹۶) در پژوهشی، نقش سرمایه اجتماعی در کیفیت زندگی عشایر ایل نوئی در شهرستان چرام واقع در استان کهگیلویه و بویراحمد را مورد بررسی و تحلیل قرار دادند. آنها برای بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی، از سه شاخص اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی استفاده کردند. نتایج پژوهش آنان نشان داد که وضعیت سه شاخص اصلی تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی در محدوده مورد مطالعه، قابل قبول و میانگین هر یک از شاخص‌ها بیشتر از حد متوسط بوده است.

به طور کلی مطالعات مذکور نشان می‌دهند که سرمایه اجتماعی، میان روستاییان و جامعه عشایری نسبت به جوامع شهری در سطح قابل قبول‌تری قرار دارد. رحمانی و نجفی (۱۳۹۰) و سنایی مقدم و محمدی یگانه (۱۳۹۶) نیز که در مطالعات خود، سطح سرمایه اجتماعی در جامعه عشایری را به صورت اختصاصی بررسی کرده‌اند، نشان دادند که وضعیت سرمایه اجتماعی در میان عشایر در سطح قابل قبولی قرار دارد. با این حال، در زمینه عوامل مرتبط با سرمایه اجتماعی در میان جامعه عشایری، خلأ مطالعاتی وجود دارد؛ از این رو، محققان در پژوهش حاضر، ضمن ارزیابی وضعیت سرمایه اجتماعی در میان عشایر ساکن در شهرستان چرداول، سعی دارند عوامل مرتبط با آن را شناسایی کنند و بستر شناختی لازم را جهت توسعه سرمایه اجتماعی در میان عشایر محدوده مطالعاتی و سایر نقاط مشابه فراهم نمایند.

معرفی محدوده مطالعاتی

شهرستان چرداول یکی از شهرستان‌های استان ایلام در غرب ایران است که در اوایل سال ۱۳۹۲ از شهرستان «شیروان چرداول» جدا شد و مستقل گردید. به لحاظ تقسیمات سیاسی، این شهرستان، ۲ بخش، ۵ دهستان و ۲ شهر دارد.

بر طبق سالنامه آماری ۱۳۹۵ استان ایلام، جمعیت این شهرستان، برابر با ۵۵ هزار و ۲۲۵ نفر و جمعیت روستایی آن، برابر با ۳۷ هزار و ۹۸۱ نفر بوده است. شکل شماره ۲ موقعیت جغرافیای این شهرستان در استان ایلام و کشور را نشان می‌دهد. با توجه به مستندات مرکز آمار کشور و استان ایلام، تنها منبع قابل استناد در خصوص جمعیت عشایر شهرستان چرداول، آمار و اطلاعاتی است که جمعیت عشایر این شهرستان را به صورت ترکیبی با شهرستان شیروان ذکر کرده و آمار منفکی از این دو شهرستان ارائه نشده است. بر اساس این مستندات، عشایر این دو شهرستان، ۹۶۹ خانوار و ۶۱۰۴ نفر بوده‌اند که از این تعداد، ۳۲۴۲ نفر، مرد و ۲۸۶۲ نفر، زن هستند. از مهمترین ایل‌های این دو شهرستان می‌توان به ایل خزل، میشخاص و بالاوند زردلان اشاره کرد. بیشتر جامعه عشایری این شهرستان به دامداری (دام سبک مانند بز و گوسفند) و تولید صنایع دستی (ورنی، پلاس و چوقا)؛ همچنین تولیدات زراعی (جو و گندم) برای تغذیه دام‌هایشان مشغولند.

شکل شماره ۲. موقعیت جغرافیایی شهرستان چرداول

جدول شماره (۱). جمعیت ایلات و طوایف شهرستان شیروان چرداول

دوره قشلاقی				دوره بیلاقی				ایل و طایفه
خانوار	مرد و زن	مرد	زن	خانوار	مرد و زن	مرد	زن	
۹۶۹	۶۱۰۴	۳۲۴۲	۲۸۶۲	۶۶۲	۳۷۷۵	۱۹۸۴	۱۷۹۱	کل شهرستان
۳۸۳	۲۱۶۷	۱۱۱۰	۱۰۵۷	۳۹۵	۲۲۳۴	۱۱۴۷	۱۰۸۷	ایل بالاوند زردلان
۳۰۹	۲۰۷۱	۱۱۱۹	۹۵۲	۴۸	۳۳۴	۱۸۰	۱۵۴	ایل خزل
۴	۱۹	۱۰	۹	۰	۰	۰	۰	ایل میشخاص
۱۰	۷۱	۴۳	۲۸	۱۰	۷۱	۴۳	۲۸	طایفه اسلامیه (شاهیوند)
۴	۲۷	۱۵	۱۲	۰	۰	۰	۰	طایفه چگنی
۵۰	۳۲۴	۱۸۱	۱۴۳	۰	۰	۰	۰	طایفه حسن گاوداری
۳	۲۷	۱۰	۱۷	۳	۲۷	۱۰	۱۷	طایفه درویشان
۲۷	۱۸۹	۹۴	۹۵	۲۷	۱۸۹	۹۴	۹۵	طایفه دوگر
۱۱	۷۴	۳۵	۳۹	۱۱	۷۴	۳۵	۳۹	طایفه زنگنه
۲۳	۱۵۰	۸۸	۶۲	۲۳	۱۵۰	۸۸	۶۲	طایفه سرتنگ مله ماران
۱۰	۶۹	۳۹	۳۰	۱۰	۶۹	۳۹	۳۰	طایفه عالی بیگ
۲۲	۱۶۵	۹۰	۷۵	۸	۶۶	۴۰	۲۶	طایفه عرب رودبار
۴	۲۴	۱۴	۱۰	۴	۲۴	۱۴	۱۰	طایفه علی آباد
۱۲	۷۳	۴۴	۲۹	۱۱	۶۵	۳۸	۲۷	طایفه قلندر
۲۴	۱۷۲	۸۸	۸۴	۰	۰	۰	۰	طایفه گوراب علیا
۱۷	۱۱۳	۶۷	۴۶	۱۷	۱۱۳	۶۷	۴۶	طایفه لالا
۲۴	۱۶۳	۸۴	۷۹	۲۳	۱۵۳	۷۸	۷۵	لایفه لرنی
۳۲	۲۰۶	۱۱۱	۹۵	۳۲	۲۰۶	۱۱۱	۹۵	طایفه نَسار مله ماران

منبع: (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۷)

روش تحقیق

در پژوهش حاضر که از نوع توصیفی - تحلیلی است، بخشی از داده‌های تحقیق از طریق مطالعات میدانی با استفاده از ابزار پرسشنامه و مصاحبه و بخشی دیگر از طریق مطالعه مقالات، کتاب‌ها و سرشماری‌ها به دست آمده است. جامعه آماری پژوهش، شامل کلیه عشایر ساکن در شهرستان چرداول از توابع استان ایلام می‌باشد. با توجه به نبود اطلاعات دقیق در مورد تعداد این عشایر و غیرساکن بودن تعدادی دیگر از آنها و اینکه «برای انجام پژوهش‌های علمی میدانی باید حداقل ۱۰۰ نمونه در نظر گرفته شود» (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۶۵)، در پژوهش حاضر، ۱۲۰ نفر از عشایر به صورت کاملاً تصادفی به عنوان نمونه آماری، انتخاب و با آنها مصاحبه شد.

ابزار اصلی پژوهش جهت گردآوری داده‌های میدانی، پرسشنامه محقق‌ساخته‌ای بود که روایی آن با نظرخواهی از کارشناسان و پایایی آن با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ به تأیید نهایی رسید. این پرسشنامه در دو بخش اصلی طراحی شده بود که بخش اول به متغیرهای جمعیت‌شناختی همچون: سن، درآمد ماهیانه، تعداد افراد خانوار، سطح تحصیلات و ... و بخش دوم به سه شاخص اصلی سرمایه اجتماعی (مشارکت، اعتماد و انسجام) اختصاص داشت؛ در جدول شماره ۲، متغیرهای این شاخص‌ها و میزان آلفای آنها مشاهده می‌شود. پس از جمع‌آوری اطلاعات و پردازش آنها در محیط‌های نرم‌افزاری SPSS، به تحلیل داده‌ها و تبیین موضوع مورد مطالعه پرداخته شد.

جدول شماره (۲). شاخص های اصلی، متغیرها و ضریب آلفای کرونباخ آنها

ضریب آلفای کرونباخ	شرح متغیرها	تعداد متغیر	شاخص
۰/۸۳۶	تصمیم گیری و مشارکت در امور مربوط به ایل، فعالیت در ارگان هایی مانند بسیج، مسجد، انجمن اولیا و مربیان و ...، میزان فعالیت در شورای اسلامی عشایر، فعالیت در امور خیریه و مذهبی رسمی، شرکت در کارهای دسته جمعی، همکاری با گروه های مردمی غیردولتی، شرکت در انتخابات شورای اسلامی و شرکت در سایر انتخابات برگزار شده	۸	مشارکت اجتماعی
۰/۸۴۵	اعتماد به اقوام و بستگان، اعتماد به همسایگان، اعتماد به سایر اعضای طایفه و ایل خود، اعتماد به اعضای خانواده، میزان قرض گرفتن پول و کالا از یکدیگر، اعتماد به کالای ساخت داخل، اعتماد به سازمان های دولتی، اعتماد به بخش خصوصی و اعتماد به وعده مسئولان	۹	اعتماد اجتماعی
۰/۷۵۲	یاریگر هم بودن به هنگام مشکلات و گرفتاری ها، اهمیت دادن به وضعیت همدیگر، در نظر گرفتن اعضای ایل و طایفه به عنوان یک خانواده بزرگ، توجه به رفع مشکل دیگران، احترام، یکدلی، یکدستی، احترام به ریش سفیدان، همکاری در اعیاد و مراسمات مذهبی، مشورت با افراد دیگر برای انجام کار، عدم نزاع بر سر مالکیت، اختلاف با سایر هم ایلی ها و هم طایفه ای ها و حل مشکلات به رسم کدخدانمنشی	۱۰	انسجام اجتماعی

یافته های تحقیق

بررسی ویژگی های جمعیت شناختی پاسخگویان

نتایج پژوهش در ارتباط با وضعیت سنی پاسخگویان نشان داد که میانگین سنی آنها در حدود ۴۵ سال بوده است و جوان ترین و مسن ترین فرد به ترتیب، ۲۶ و ۶۵ سال داشته اند. در ارتباط با وضعیت جنسی پاسخگویان نیز حدود ۸۲ درصد از آنها مرد و ۱۸ درصد، زن بوده اند. بررسی محدوده مطالعاتی نیز میانگین وضعیت بعد خانوار را ۴/۵ نفر و میانگین وضعیت مالکیت اراضی را ۱/۷ هکتار برای خانوارها نشان داده است؛ همچنین این پژوهش حاکی از آن بود که میانگین وضعیت درآمد ماهیانه در حدود ۵۸۰ هزار تومان بوده

است. بررسی شاخص دسترسی به وسایل ضروری و مورد نیاز هم نشان داد که اکثر آنها به وسایلی مانند موبایل، ماشین شخصی، چادر مجهز و ... دسترسی داشته‌اند. بررسی وضعیت شاخص دسترسی به خدمات در محدوده مطالعاتی نیز بیانگر آن بود که اکثر آنها (بیش از ۸۰ درصد) از میزان دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی، زیرساختی و مدیریتی، در سطح متوسط و کمتر از آن، رضایت داشته‌اند. بررسی وضعیت شاخص فاصله با مراکز ضروری هم نشان داد که حدود ۹۰ درصد از پاسخگویان، فاصله خود را با چنین مراکزی (نزدیکترین پاسگاه، شهر، بازار، درمانگاه، جاده اصلی) در سطح زیاد و بسیار زیاد بیان کرده‌اند.

بررسی وضعیت شاخص مشارکت اجتماعی و متغیرهای آن در میان عشایر شهرستان چرداول

نتایج آزمون t تکنونه‌ای، با در نظر گرفتن عدد ۳ به عنوان مبنا، در خصوص وضعیت شاخص‌های هشت‌گانه مشارکت اجتماعی در میان عشایر شهرستان چرداول نشان می‌دهد که میانگین کلیه شاخص‌های مورد بررسی، بالاتر از حد متوسط بوده است؛ در این میان، بیشترین میانگین را دو متغیر «تصمیم‌گیری و مشارکت در امور مربوط به ایل» و «شرکت در کارهای دسته‌جمعی» به خود اختصاص داده‌اند که مقدار آنها به ترتیب، ۴/۲۸ و ۴/۱ بوده است. بررسی وضعیت کلی شاخص مشارکت اجتماعی در میان افراد مورد مطالعه نشان می‌دهد که میانگین حاصل شده با مقدار ۳/۷۴، معنادار و در سطح اطمینان ۹۹ درصد، بالاتر از عدد مبنا بوده است؛ بنابراین با توجه به نتایج حاصل شده می‌توان چنین گفت که متغیرهای شاخص مشارکت اجتماعی و وضعیت کلی این شاخص در میان عشایر شهرستان، قابل قبول و بالاتر از حد متوسط است. این وضعیت مناسب را می‌توان به بالا بودن حس مشارکت در میان عشایر این شهرستان در زمینه‌های مختلف، از جمله: مشارکت در تصمیمات مربوط به ایل، شرکت در انتخابات و شرکت در مراسم و مناسبات مذهبی و امور خیریه نسبت داد.

جدول شماره (۳). نتایج آزمون t تک نمونه‌ای در خصوص شاخص مشارکت اجتماعی و متغیرهای آن در محدوده مطالعاتی

میانگین مبنا (۳)						متغیر و شاخص	
درصد اطمینان در سطح ۹۵ درصد	اختلاف از میانگین	معناداری	میانگین	df	t		
							حد بالا
۱/۴۴	۱/۱۱	۱/۲۷	۰/۰۰۰	۴/۲۸	۱۱۹	۱۵/۰۹	تصمیم‌گیری و مشارکت در امور مربوط به ایل
۰/۶۶	۰/۳۷	۰/۵۱۷	۰/۰۰۰	۳/۵۲	۱۱۹	۷/۰۸	فعالیت در ارگان‌هایی مانند بسیج و ...
۰/۵۱	۰/۱۳	۰/۳۱۷	۰/۰۰۱	۳/۳۲	۱۱۹	۳/۱۹	فعالیت در شورای اسلامی عشایر
۱/۱۲	۰/۸۱	۰/۹۶۷	۰/۰۰۰	۳/۹۷	۱۱۹	۱۲/۶	فعالیت در امور خیریه و مذهبی رسمی
۱/۲۵	۰/۹۵	۱/۱	۰/۰۰۰	۴/۱	۱۱۹	۱۴/۲۷	شرکت در کارهای دسته‌جمعی
۰/۹۲	۰/۶۱	۰/۶۷۶	۰/۰۰۰	۳/۷۷	۱۱۹	۹/۶۸	همکاری با گروه‌های مردمی غیردولتی
۰/۹	۰/۴۶	۰/۶۸۳	۰/۰۰۰	۳/۶۸	۱۱۹	۶/۱۵	شرکت در انتخابات شورای اسلامی
۰/۵۷	۰/۱۷	۰/۳۶۷	۰/۰۰۰	۳/۳۷	۱۱۹	۳/۶	شرکت در سایر انتخابات برگزار شده
۰/۸۵	۰/۶۴	۰/۷۴۸	۰/۰۰۰	۳/۷۴	۱۱۹	۱۳/۷۷	مشارکت اجتماعی

بررسی وضعیت شاخص اعتماد اجتماعی و متغیرهای آن در میان عشایر شهرستان چرداول

نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای، با در نظر گرفتن عدد ۳ به عنوان مبنا، در خصوص وضعیت شاخص اعتماد اجتماعی و متغیرهای آن در میان عشایر شهرستان چرداول نشان می‌دهد که میانگین ۹ متغیر مورد بررسی به صورت معناداری بیشتر از حد متوسط بوده است. در این میان، بیشترین میانگین را دو متغیر «اعتماد به اعضای خانواده» و «اعتماد به اقوام و بستگان» به خود اختصاص داده‌اند که مقدار آنها به ترتیب، ۳/۹۹ و ۳/۹۴ بوده است. بررسی وضعیت کلی شاخص اعتماد اجتماعی و متغیرهای آن در میان عشایر شهرستان چرداول نشان می‌دهد که میانگین محاسبه‌شده با مقدار ۳/۷۳، به صورت

معناداری از میانگین مبنا، بیشتر و بالاتر از حد متوسط می باشد. وضعیت کلی قابل قبول شاخص اعتماد اجتماعی در میان عشایر محدوده مطالعاتی را می توان به وضعیت مناسب متغیرهای تشکیل دهنده آن نسبت داد که میانگین همه آنها بیشتر از عدد ۳ بوده است. مناسب بودن وضعیت متغیرهایی چون: میزان بالای اعتماد به اعضای خانواده، همسایگان، اقوام و بستگان و خوش بینی به عملکرد مسئولان و سازمان های دولتی، از دلایل اصلی مناسب بودن وضعیت این شاخص در محدوده مطالعاتی است.

جدول شماره (۴). نتایج آزمون t تک نمونه ای در خصوص شاخص اعتماد اجتماعی و متغیرهای آن در محدوده مطالعاتی

میانگین مبنا (۳)							متغیر و شاخص
درصد اطمینان در سطح ۹۵ درصد		اختلاف از میانگین	معناداری	میانگین	df	t	
حد بالا	حد پایین						
۱/۱۶	۰/۸۲	۰/۹۹۲	۰/۰۰۰	۳/۹۹	۱۱۹	۱۱/۴۵	اعتماد به اعضای خانواده
۱/۱	۰/۷۴	۰/۹۱۷	۰/۰۰۰	۳/۹۲	۱۱۹	۱۰/۱۲	اعتماد به همسایگان
۱/۱۶	۰/۷۲	۰/۹۴۲	۰/۰۰۰	۳/۹۴	۱۱۹	۸/۵۶	اعتماد به اقوام و بستگان
۰/۸۳	۰/۵۵	۰/۶۹۲	۰/۰۰۰	۳/۶۹	۱۱۹	۹/۷۶	اعتماد به سایر اعضای طایفه و ایل خود
۱/۱۴	۰/۷۶	۰/۹۵	۰/۰۰۰	۳/۹۵	۱۱۹	۱۰/۱۲	میزان قرض گرفتن پول و کالا از یکدیگر
۰/۸۵	۰/۵	۰/۶۷۵	۰/۰۰۱	۳/۶۸	۱۱۹	۷/۵۴	اعتماد به کالای ساخت داخل
۰/۸۲	۰/۴۵	۰/۶۳۳	۰/۰۰۰	۳/۶۳	۱۱۹	۶/۸۵	اعتماد به سازمان های دولتی
۰/۵۱	۰/۱۹	۰/۳۵	۰/۰۰۰	۳/۳۵	۱۱۹	۴/۲۴	اعتماد به بخش خصوصی
۰/۶۲	۰/۲۳	۰/۴۲۵	۰/۰۰۰	۳/۴۳	۱۱۹	۴/۲۴	اعتماد به وعده مسئولان
۰/۸۴	۰/۶۱	۰/۷۳	۰/۰۰۰	۳/۷۳	۱۱۹	۱۲/۷	اعتماد اجتماعی

بررسی وضعیت شاخص انسجام اجتماعی و متغیرهای آن در میان عشایر شهرستان چرداول

نتایج آزمون t تک نمونه‌ای در خصوص بررسی وضعیت شاخص انسجام اجتماعی و متغیرهای آن در میان عشایر شهرستان چرداول نشان می‌دهد که میانگین ۱۰ متغیر مربوط به این شاخص به صورت معناداری بیشتر از میانگین مبنا و بالاتر از حد متوسط است. در میان این متغیرها، دو متغیر «احترام، یکدلی، یکدستی و احترام به ریش سفیدان» و «حل مشکلات به رسم کدخدانمنشی» بیشترین میانگین را به ترتیب با مقادیر ۴/۱۸ و ۴/۰۷ داشته‌اند. بررسی وضعیت کلی شاخص انسجام اجتماعی در محدوده مطالعاتی نیز نشان می‌دهد که میانگین محاسبه شده به صورت معناداری از میانگین مبنا بیشتر بوده و بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده است که دلیل اصلی آن را می‌توان به وضعیت مناسب متغیرهای تشکیل دهنده آن در میان عشایر شهرستان چرداول نسبت داد، از جمله این متغیرها می‌توان به احترام، یکدلی، یکدستی و احترام به ریش سفیدان، حل مشکلات به رسم کدخدانمنشی و واسطه‌گری ریش سفیدان، اهمیت دادن به وضعیت همدیگر، در نظر گرفتن اعضای ایل و طایفه به عنوان یک خانواده بزرگ، حل مسائل مربوط به مالکیت زمین‌ها و مراتع بدون نزاع و درگیری، اشاره کرد.

جدول شماره (۵). نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای در خصوص شاخص انسجام اجتماعی و متغیرهای آن در محدوده مطالعاتی

میانگین مبنا (۳)						متغیر و شاخص	
درصد اطمینان در سطح ۹۵ درصد	اختلاف از میانگین	معناداری	میانگین	df	t		
							حد پایین
۰/۸۷	۰/۴۵	۰/۶۵۸	۰/۰۰۰	۳/۶۶	۱۱۹	۶/۲۷	یاریگر هم بودن به هنگام مشکلات و گرفتاری‌ها
۱/۰۷	۰/۷۲	۰/۸۹۲	۰/۰۰۰	۳/۸۹	۱۱۹	۱۰/۰۸	اهمیت دادن به وضعیت همدیگر
۱/۰۳	۰/۷۲	۰/۸۷۵	۰/۰۰۱	۳/۸۸	۱۱۹	۱۱/۰۷	در نظر گرفتن اعضای ایل و طایفه به عنوان یک خانواده بزرگ
۰/۸۷	۰/۵۸	۰/۷۲۵	۰/۰۰۰	۳/۷۳	۱۱۹	۹/۸۱	توجه به رفع مشکل دیگران
۱/۳۷	۰/۹۹	۱/۱۸	۰/۰۰۰	۴/۱۸	۱۱۹	۱۲/۴	احترام، یکدلی، یکدستی و احترام به ریش سفیدان
۰/۸	۰/۴۳	۰/۶۱۷	۰/۰۰۰	۳/۶۲	۱۱۹	۶/۶	همکاری در اعیاد و مراسمات مذهبی
۱	۰/۶۲	۰/۸۰۸	۰/۰۰۰	۳/۸۱	۱۱۹	۸/۵۱	مشورت با افراد دیگر برای انجام کار
۰/۸۴	۰/۵۴	۰/۶۹۲	۰/۰۰۰	۳/۶۹	۱۱۹	۹/۰۴	عدم نزاع بر سر مالکیت
۰/۸۲	۰/۴۳	۰/۶۲۵	۰/۰۰۰	۳/۶۳	۱۱۹	۶/۴۹	عدم اختلاف با سایر هم ایلی‌ها و هم‌طایفه‌ای‌ها
۱/۲۵	۰/۸۸	۱/۰۶	۰/۰۰۰	۴/۰۷	۱۱۹	۱۱/۴۷	حل مشکلات به رسم کدخدانمشی
۰/۹۴	۰/۶۸	۰/۸۱۴	۰/۰۰۰	۳/۸۱	۱۱۹	۱۲/۷۷	انسجام اجتماعی

بررسی وضعیت کلی سرمایه اجتماعی در میان عشایر شهرستان چرداول پس از بررسی وضعیت متغیرها و شاخص‌های تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی در میان عشایر شهرستان چرداول، وضعیت کلی سرمایه اجتماعی با استفاده از جدول توزیع فراوانی و آزمون t تک‌نمونه‌ای بررسی شد. نتایج جدول توزیع فراوانی (جدول شماره ۶) نشان می‌دهد که وضعیت سرمایه اجتماعی

در میان ۹۵ درصد از عشایر شهرستان، در سطح متوسط و بیشتر از آن بوده و تنها در میان ۵ درصد از آنان، در سطوح ضعیف و بسیار ضعیف قرار داشته است. نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای (جدول شماره ۷) نشان می‌دهد که میانگین سرمایه اجتماعی در میان عشایر محدوده مطالعاتی ۳/۷۶ بوده و به صورت معناداری از میانگین مبنا (عدد ۳) بیشتر بوده است؛ بنا بر این و با توجه به نتایج حاصل شده می‌توان چنین گفت که وضعیت سرمایه اجتماعی در میان عشایر شهرستان چرداول در وضعیت مناسبی قرار دارد و بالاتر از حد متوسط است. مناسب بودن وضعیت شاخص‌های سه‌گانه سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت و انسجام) و متغیرهای تشکیل‌دهنده آنها را می‌توان دلیل اصلی وضعیت مناسب سرمایه اجتماعی در میان عشایر شهرستان چرداول دانست. عشایر با توجه به شرایط زندگی و نیازشان به یکدیگر برای انجام امور روزمره از جمله چرای دام‌ها و مسائل مربوط به مسیر و زمان کوچ و ...، این مفهوم را درک کرده‌اند که با همکاری و مشارکت و تعامل با سایر اعضای ایل و طایفه می‌توانند امور روزمره خود را به نحو مناسب‌تری رتق و فتق دهند و با همکاری و همیاری با سایر اعضای ایل است که منافع شخصی و گروهی آنها حاصل می‌شود و نبود این تعاملات، حصول به چنین منافعی را به مخاطره خواهد انداخت.

جدول شماره (۶). فراوانی و درصد فراوانی سطح سرمایه اجتماعی
عشایر در ناحیه مورد مطالعه

سطح سرمایه اجتماعی	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
خیلی کم	۲	۱/۶۶	۱/۶۶
کم	۴	۳/۳۳	۵
متوسط	۱۹	۱۵/۸	۲۰/۸
زیاد	۶۴	۵۳/۳	۷۴/۲
خیلی زیاد	۳۱	۲۵/۸	۱۰۰
جمع کل	۱۲۰	۱۰۰	-

جدول شماره (۷). نتایج آزمون t تک نمونه‌ای در خصوص شاخص سرمایه اجتماعی در محدوده مطالعاتی

میانگین مبنا (۳)						متغیر و شاخص
درصد اطمینان در سطح ۹۵ درصد	اختلاف از میانگین	معناداری	میانگین	df	t	
۰/۸۵	۰/۶۷	۰/۷۶۴	۰/۰۰۰	۳/۷۶	۱۱۹	۱۶/۱۹
						سرمایه اجتماعی

عوامل مرتبط با سرمایه اجتماعی عشایر شهرستان چرداول

در ادامه برای شناسایی عوامل مرتبط با سرمایه اجتماعی جامعه عشایری شهرستان چرداول، از آزمون همبستگی میان سرمایه اجتماعی و متغیرهای مستقل استفاده شد. نتایج نشان می‌دهد که در میان متغیرهای مورد بررسی، سه متغیر «دسترسی به خدمات»، «فاصله تا مراکز ضروری» و «دسترسی به وسایل ضروری»، دارای رابطه معناداری با سرمایه اجتماعی بوده‌اند؛ در این میان، رابطه سرمایه اجتماعی با دو متغیر «دسترسی به خدمات» و «دسترسی به وسایل ضروری» از نوع مثبت بوده است. به این مفهوم که با بهبود وضعیت خدمات مختلف مورد نیاز جامعه عشایری، از جمله خدمات بهداشتی، آموزشی و زیرساختی؛ همچنین برخورداری هرچه بیشتر و باکیفیت‌تر از وسایل ضروری مورد نیاز سیاه‌چادریشان، وضعیت سرمایه اجتماعی در میان آنها بهبود می‌یابد و برعکس؛ همچنین نتایج نشان داد که رابطه سرمایه اجتماعی با متغیر «فاصله تا مرکز ضروری» از نوع منفی بوده است؛ به این مفهوم که با افزایش فاصله از مراکز ضروری مانند پاسگاه‌ها، بازار، جاده ارتباطی و ...، وضعیت سرمایه اجتماعی تضعیف می‌شود و با کاهش فاصله از مراکز مذکور، وضعیت سرمایه اجتماعی بهبود می‌یابد.

جدول شماره (۸). بررسی همبستگی بین متغیرهای مستقل و سرمایه اجتماعی در محدوده مطالعاتی

مؤلفه‌ها	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
سن	-۰/۰۳۵	۰/۷۰۶
بُعد خانوار	-۰/۰۳۷	۰/۶۸۵
دسترسی به خدمات	۰/۴۸۱**	۰/۰۰۰
فاصله تا مراکز ضروری	-۰/۳۹۸**	۰/۰۰۰
مالکیت اراضی	-۰/۰۳۰	۰/۷۴۳
درآمد	۰/۰۰۵	۰/۹۵۶
تحصیلات	۰/۱۴۳	۰/۱۲۰
دسترسی به وسایل ضروری	۰/۲۸۷**	۰/۰۰۱

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

جامعه عشایری به واسطه تولید انواع محصولات دامی و مواد اولیه مورد نیاز جوامع شهری و روستایی، نقش قابل توجهی را در اقتصاد کشورمان بر عهده دارد؛ با وجود این، به واسطه سیاست‌های تمرکزگرایی و تأکید بر جوامع شهری در سطوح مختلف برنامه‌ریزی‌ها، جامعه عشایری با چالش‌های متعدد اقتصادی و اجتماعی مواجه است و این قشر تلاشگر و کم‌توقع با وجود کم و کاستی‌های موجود، کماکان نقش مؤثر خود را در زمینه‌های مختلف توسعه کشور ایفا می‌کند. در صورت توجه به شاخص‌های اجتماعی از جمله سرمایه اجتماعی این قشر از جامعه کشورمان، می‌توان انتظار داشت که نقش پرنگ‌تری در توسعه کشور داشته باشند. نگارندگان، در راستای دستیابی به این مهم، به بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی و شناسایی عوامل مرتبط با آن در میان جامعه عشایری ساکن در شهرستان چرداول پرداختند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که وضعیت کلی سرمایه اجتماعی در میان افراد مورد مطالعه، در سطح مناسبی قرار دارد. نتایج حاصل شده با یافته‌های پژوهش کیانی و میرزاپور (۱۳۸۸) در ارتباط با سرمایه اجتماعی در شهرستان خرم‌آباد، رحمانی و نجفی (۱۳۹۰) در ارتباط سرمایه اجتماعی در میان عشایر استان

فارس، ریاحی و همکاران (۱۳۹۲)، در ارتباط با سرمایه اجتماعی در روستاهای منطقه اورامانات واقع در استان کرمانشاه و سنایی مقدم و محمدی یگانه (۱۳۹۶) در ارتباط با سرمایه اجتماعی عشایر ایل نوئی در شهرستان چرام واقع در استان کهگیلویه و بویراحمد، همسو است؛ به عبارتی، مطالعات مذکور، نتیجه پژوهش حاضر را تأیید می‌کنند.

با توجه به اینکه در ارتباط با عوامل مؤثر و مرتبط با سرمایه اجتماعی جامعه عشایری کشور، پژوهشی انجام نگرفته بود، این بخش از پژوهش می‌تواند به نوعی دارای نوآوری باشد. در این خصوص، نتایج پژوهش نشان داد که دو متغیر «دسترسی به خدمات» و «دسترسی به وسایل ضروری» ارتباط مثبت و معناداری با سرمایه اجتماعی عشایر شهرستان چرداول دارند؛ لذا جهت توسعه هرچه بیشتر سرمایه اجتماعی در محدوده مطالعاتی و سایر مناطق مشابه پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- انواع خدمات از جمله خدمات آموزشی، بهداشتی، زیرساختی و ارتباطی فراهم شود و عرضه گردد.

- بنیه مالی عشایر جهت خرید لوازم و مایحتاج زندگی با کیفیت و کمیت مطلوب‌تر تقویت شود.

- با توجه به نتایج پژوهش که نشان‌دهنده همبستگی منفی میان سرمایه اجتماعی و فاصله از مراکز ضروری بود، باید کانون‌های اسکان موقت عشایر، طوری مکان‌گزینی شوند که با مراکز مورد نیاز جامعه عشایری فاصله مناسبی داشته باشند؛ همچنین با ارائه خدماتی چون: احداث بازارهای محلی و هفتگی و احداث راه‌های ارتباطی برای سهولت برقراری ارتباط جامعه عشایری با مراکز مورد نیاز، می‌توان به توسعه هرچه بیشتر سرمایه اجتماعی در جامعه عشایری شهرستان چرداول امیدوار بود.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری؛ (۱۳۸۰)، «بررسی رابطه بین انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی سازمان‌یافته روستاییان در نواحی روستایی شهر کاشان»، اقتصاد کشاورزی و توسعه، دوره ۹، شماره ۳۶، ۱۷۵-۲۰۵.

- _____؛ (۱۳۸۳)، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نی.

- توسلی، غلامعباس و مرضیه موسوی؛ (۱۳۸۴)، «مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و مدرن با تأکید بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی»، نامه علوم اجتماعی، دوره ۱۱، شماره ۴، ۱-۳۲.
- توکلی، مرتضی، کیومرث دهقانی و رضا زارعی؛ (۱۳۹۰)، «تحلیلی بر میزان سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان ممسنی (مورد: بخش دشمن زیاری)»، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره اول، شماره ۴، ۴۱-۵۱.
- چلبی، مسعود؛ (۱۳۷۲)، «وفاق اجتماعی»، نامه علوم اجتماعی، جلد دوم، شماره ۳، ۱۵-۲۸.
- حاجی‌پور، خلیل؛ (۱۳۸۵)، «برنامه‌ریزی محله - مبنا؛ رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار»، هنرهای زیبا، دوره ۱، شماره ۲۶، ۳۷-۴۶.
- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ (۱۳۸۹)، روش تحقیق در علوم انسانی، چ هفدهم، تهران: سمت.
- رحمانی، رهام و بهاء‌الدین نجفی؛ (۱۳۹۰)، «بررسی همبستگی سرمایه اجتماعی و رفاه تولیدکنندگان روستایی و عشایری در استان فارس»، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۴۲، ۱۵۳-۱۷۲.
- رحمانی، تیمور و میثم امیری؛ (۱۳۸۶)، «بررسی تأثیر اعتماد بر رشد اقتصادی در استان‌های ایران با روش اقتصادسنجی فضایی»، تحقیقات اقتصادی، دوره ۴۲، شماره ۱، ۲۳-۵۷.
- ریاحی، وحید، علیرضا جمشیدی، داوود جمینی و رامین چراغی؛ (۱۳۹۲)، «بررسی و ارزیابی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در بین روستاییان (مطالعه موردی: منطقه اورامانات استان کرمانشاه)»، پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، شماره ۴، ۱-۲۴.
- زاهدی، محمدجواد، ملیحه شیانی و پروین علی‌پور؛ (۱۳۸۸)، «رابطه سرمایه اجتماعی و رفاه اجتماعی»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال نهم، شماره ۳۲.
- سنایی‌مقدم، سروش و بهروز محمدی یگانه؛ (۱۳۹۶)، «تحلیل جغرافیایی نقش سرمایه اجتماعی در کیفیت زندگی خانوارهای عشایری (مطالعه موردی: ایل نوئی، طایفه زیلایی، شهرستان چرام، کهگیلویه و بویراحمد)»، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، دوره ۱۲، شماره ۳۹، ۳۳۹-۳۵۵.
- شادی‌طلب، ژاله و فرشته حجتی‌کرمانی؛ (۱۳۸۷)، «فقر و سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی»، رفاه اجتماعی، دوره ۷، شماره ۲۸، ۳۵-۵۶.

- شریفیان ثانی، مریم؛ (۱۳۸۰)، «سرمایه اجتماعی: مفاهیم اصلی و چارچوب نظری»، رفاه اجتماعی، دوره ۱، شماره ۲، ۵-۱۸.
- شکور، علی، حمیدرضا طیبی، محمدصادق باقرزاده و غلامعباس واحدپور؛ (۱۳۹۲)، «سنجش عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر اسکان عشایر در استان فارس»، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۳، شماره ۹، ۱-۱۱.
- قدرتی، حسین، علی یاراحمدی، مریم مختاری و حسین افراسیابی؛ (۱۳۹۰)، «تحلیل سرمایه اجتماعی و باروری زنان در مناطق شهری سبزوار»، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، دوره ۱، شماره ۴، ۷۹-۹۴.
- کیانی، اکبر و سلیمان میرزاپور؛ (۱۳۸۸)، «بررسی افتراق فضایی - مکانی شهری و روستایی در ابعاد سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهرستان خرم‌آباد)»، فضای جغرافیایی، دوره ۹، شماره ۲۸، ۱۲۵-۱۴۷.
- گلشیری اصفهانی، زهرا، حسین خادمی، علیرضا صدیقی و مهدی تازہ؛ (۱۳۸۸)، «تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان (مطالعه موردی: بخش گندمان شهرستان بروجن)»، روستا و توسعه، دوره ۱۲، شماره ۱، ۱۴۷-۱۶۷.
- مرکز آمار ایران؛ (۱۳۸۷)، سرشماری اقتصادی عشایر کوچنده، نتایج تفصیلی استان ایلام.
- _____؛ (۱۳۹۵)، نتایج تفصیلی سرشماری نفوس و مسکن استان ایلام، [Files/files_eshayer/ilam.pdf/0/https://www.amar.org.ir/Portals](https://www.amar.org.ir/Portals/Files/files_eshayer/ilam.pdf)
- میری، غلامرضا، جعفر جوان، حسن افراخته، سعدالله ولایتی و حمید شایان؛ (۱۳۸۹)، «بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: منطقه پشت آب سیستان، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای)»، دوره ۸، شماره ۱۴، ۲۹-۴۹.
- نوابخش، مهرداد، جواد نظری و نبی‌الله ایدری؛ (۱۳۸۸)، «تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی در بین روستاییان (مطالعه موردی: استان ایلام)»، فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد شوشتر، دوره ۳، شماره ۱، ۲۰-۷.

ب) انگلیسی

- Bourdieu, P. (1986). the Forms of Capital. In Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, edited by John G. Richardson, New York: Greenwood Press.
- Bullen, P., and Onyx, J. (1999). Social capital: Family support services and neighbourhood and community center in New South Wales. Available at: <http://www.mapl.com.au/A12.htm>
- Cirella, G. T., and Tao, L. (2010). The index of sustainable functionality: an application for measuring sustainability, International Journal of Human and Social Sciences, 5(5): 279- 285.
- Coleman, J. S. (2002). Social Capital in the Creation of Human Capital. In: Calhoun, C. and Others. Contemporary Sociological Theory. Oxford.
- Fukuyama, F. (2002). Social Capital and Development: The Coming Agenda, SAIS Review, 11(1): 23-37.
- Lowe, P. (1999). Participation in Rural Development, European Foundation, center for Rural Economy.
- Offe, C., and Fuchs, S. (2002). A decline in social capital? The German case. In Putnam, Robert (ed.) Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society. New York: Oxford University Press.
- Onyx, J., and Bullen, P. (2000). Measuring Social Capital in Five Communities, the Journal of Applied Behavioral Science, 36(23): 23-42.
- Peris J., Cebillo-Baque M.A., Calabuig, C. (2011). Scrutinizing the link between participatory governance and urban environmental management, the experience in Arequipa during 2003-2006, Habitat international, 35: 84-92.
- Pugliese, P. (2001). Organic farming and sustainable rural de-

velopment: a multifaceted and promising convergence. *Sociologia Ruralis*. 41 (1): 112–130.

- Putnam, R. (1993). *Making Democracy work, Civic traditions in Modern Italy*. Princeton NJ, Princeton University press.

- Sadashiva, M. (2008). *Effects of civil society on urban planning and governance in Mysore, India*, Doctoral thesis, Technical university of Dortmund.

- Stern, M., and Adams, A. (2010). *Do Rural Residents Really Use the Internet to Build Social Capital? An Empirical Investigation*, *American Behavioral Scientist*, 53(9): 1389-1422.